

УДК 004.774:314/316

Борисова В. О.

Здобувач кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

МЕРЕЖА ІНТЕРНЕТ ТА РЕСУРСИ РОЗВИТКУ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Розглядається питання впливу мережі Інтернет на ресурси розвитку неурядових організацій в Україні. Визначається напрямки трансформації традиційних інститутів та явищ, що визначають умови діяльності неурядових організацій в результаті поширення сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Досліджуються тенденції активізації неурядових організацій в мережі Інтернет та соціальних мережах.

Ключові слова: громадянське суспільство, неурядова організація, Інтернет, соціальні мережі.

Дослідження громадянського суспільства—один з напрямків досліджень в Україні в рамках якого працює багато вчених з різних соціально-гуманітарних дисциплін—політології, соціології, філософії, психології. В рамках цієї спільноти склався певний консенсус за декількома позиціями. Перша з них полягає у визнанні важливості розвитку громадянського суспільства для розвитку демократії і розвитку країни взагалі. Друга—в недостатній розвиненості громадянського суспільства в Україні. Третя—у визнанні тісного зв'язку громадянського суспільства та неурядових організацій, які вважають однією з складових чи інститутів громадянського суспільства і розглядають як свідчення його розвиненості/нерозвиненості. Опираючись на цей консенсус над дослідженням громадянського суспільства працюють В. Андрущенко, В. Барков, В. Горленко, С. Денисюк, А. Колодій, В. Корнієнко, М. Орзіх, В. Погорілко, Т. Розова, В. Степаненко, Ю. Шемшученко, Г. Щедрова та інші. Неурядові чи неприбуткові організації досліджують В. Авер'янов, С. Бистрицький, А. Бодров, О. Віннікова, В. Горбатенко, Г. Зеленько, І. Кресіна, М. Михальченко, О. Тупиця, В. Цвих та ін.

Досить часто в полі їх уваги опиняється питання ресурсів для розвитку неурядових організацій, в якості яких розглядають державне фінансування, волонтерських рух, діяльність благодійних фондів тощо.

Проте, практично поза увагою дослідників залишається такий важливий чинник як можливості мережі Інтернет. На сьогодні він є причиною суттєвої трансформації усіх суспільних відносин і абсолютної більшості відомих нам інституцій в усіх сферах людського життя. Не виключенням є й громадянське суспільства та діяльність неурядових організацій. Чи не єдиною хто системно і послідовно працює в цьому напрямку є Алла Силенко, яка в своїх роботах досліджує питання розвитку в Україні інформаційного суспільства, а в роботі «Інфокомунікаційні технології та розвиток громадянського суспільства» [1]—визначає вплив нових технологій на громадянське суспільство. Наталія Олійник є автором більш спеціалізованого дослідження, адже вона визначила особливості впливу нових засобів масової комунікації—блогів, соціальних мереж, сайтів на розвиток жіночого руху і жіночих неурядових організацій [2]. Подібний рівень дослідженості є недостатнім і потребує вивчення того, які можливості для розвитку неурядових організацій надає мережа Інтернет в Україні. Відтак завданням, яке ми ставимо в рамках цієї статті, є дослідження впливу мережі Інтернет на ресурси розвитку неурядових організацій в Україні.

Вплив Інтернету на сучасне суспільство є різноплановим і різностороннім, він веде як до трансформації традиційних відносин, так і до появи нових, таких, наприклад, як онлайн-ігри, мережеві спільноти тощо. Проте спрогнозувати появу нових феноменів досить важко, тому ми зосередимось, в першу чергу, на трансформації традиційних інститутів та явищ, що визначають умови діяльності неурядових організацій і з'ясуванні того, чи перетворить вплив Інтернету дані інститути на більш значимі ресурси розвитку неурядових організацій чи навпаки—нівелює їх значимість. Оскільки в рамках виконання подібного завдання перед нами стоять завдання по визначенню інститутів та структур, що складають умови для діяльності неурядових організацій, та визначенню їх значимості для останніх, то оптимальним методом дослідження буде структурно-функціональний. Використовуючи даний метод ми можемо визначити по кожному з інститутів—які функції вони виконують по відношенню до неурядових організацій і що зміниться завдяки впливу зі сторони мережі Інтернет.

До числа інститутів та явищ, що визначають умови діяльності неурядових організацій слід віднести державні органи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, засоби масової інформації, групи інтересів, донорські та інфраструктурні організації, що надають фінан-

сові чи матеріальні ресурси, надають організаційну допомогу, проводять тренінги тощо.

Стосовно державних органів та органів місцевого самоврядування, то вплив поширення мережі Інтернет на ці інституції можна визначати за допомогою концепції «електронного урядування», яка описує новий спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі. Впровадження в Україні принципів «електронного урядування», серед іншого, має створити нові умови для діяльності неурядових організацій, що спрямована на підконтрольність органів влади, оскільки за посередництва онлайн-ових та Інтернет-сервісів державне управління має перетворитися на більш прозоре і підвітне громадянам. Проте ця можливість поки що залишається виключно потенційною. Цей висновок підтверджується результатами моніторингу ефективності впровадження системи електронного урядування в містах України проведеного коаліцією неурядових організацій, до якої увійшли Асоціація міст України, Асоціація «Міста електронного урядування України» та Національний центр електронного урядування. Згідно з ними лише 10 із 100 міст отримали більше половини балів за результатами дослідження якості впровадження та розвитку офіційних веб-сторінок та систем електронного документообігу органів місцевого самоврядування 100 найбільших міст України [3].

Оцінка веб-сайтів здійснювалася за 83-ма показниками, що відображали рівень інформаційної наповненості сайтів, їх зручність, проте головне — наявність інструментів для зворотного зв'язку та надання послуг. «Якщо інформаційна наповненість загалом на достатньому рівні, то використання інструментів зворотного зв'язку та надання послуг на більшості проаналізованих сайтів перебуває на надзвичайно низькому рівні — лише 10 із 100 міст отримали більше половини балів від максимально можливого, ... на більшості сайтів реалізовано лише 2–3 інструменти із 23 зазначених в методології моніторингу» [3].

Аналіз офіційних сайтів органів влади, що був здійснений Cyberspace Policy Research Group, також показує, що успішно вони можуть впоратися лише з функцією інформування громадськості про діяльність влади шляхом поширення через власні веб-сторінки офіційних звітів, доповідей, прес-релізів тощо, а от громадянська діяльність, підконтрольність органів влади за посередництва онлайн-ових та Інтернет-сервісів не отримала особливого розвитку [4].

Таким чином, нові можливості для комунікації, що їх надає Інтернет, потенційно можуть надати нові ресурси для розвитку неурядових організацій, оскільки впровадження принципів «електронного урядування» в державну практику посилить їх позиції з контролю державних органів, підвищить їх ефективність в якості «сторожових псів» громадянського суспільства. Проте на практиці, формальне втілення принципів «електронного правління», яке ми спостерігаємо в Україні, не дозволяє говорити про реальний вплив Інтернету на цей тип ресурсів розвитку громадянського суспільства.

Нові можливості Інтернету не обов'язково мають позитивний вплив на розвиток ресурсів громадянського суспільства. Зокрема Л. Гроссман, вважає, що впровадження нових інформаційних технологій здатне привести до формування третьої, після античної та представницької, великої епохи демократії, яка супроводжуватиметься занепадом багатьох традиційних інститутів—«найбільші втрати в сьогоdnішньому процесі реструктуризації і відродження громадського впливу несуть традиційні інститути, що служили основними посередниками між державою та її громадянами,—політичні партії, профспілки, громадські асоціації» [4, р. 16].

Гроссман є представником техноскептицизму у сфері досліджень громадянського суспільства. Також до цього табору можна віднести і такого відомого дослідника як Р. Патнем, який вважає, що «...глибинні технологічні тенденції радикально «оприватнюють» або «індивідуалізують» наше використання вільного часу і в такий спосіб руйнують багато можливостей для формування соціального капіталу», що вони «безумовно розмили матеріальну і навіть фізичну основу для громадської активності» [5, с. 43].

Подібні ризики дійсно є реальними, оскільки користування Інтернетом стає іноді формою «асоціальної розваги», котра конкурує з традиційними соціальними контактами як формою проведення часу. Дехто вважає, що Інтернет породжує соціальну ізоляваність людей, які, залишаючись наодинці з комп'ютером чи спілкуючись за допомогою цього «соціально збідненого засобу зв'язку» з анонімами, вилучаються зі сфери реальних соціальних відносин [7, с. 56]. Проте поки що наслідки не такі загрозливі, Інтернет сприяє швидше трансформації традиційних інститутів, наприклад політичних партій, змінюючи принципи їх роботи з громадською думкою, засобами масової інформації. Фактично ця трансформація стосується прес-служб відповідних інститутів ніж

самих інститутів. Подібні трансформації не мають помітного впливу на стан ресурсів громадянського суспільства.

Помітний вплив на зростання ресурсів громадянського суспільства справляє поява та розвиток цифрової журналістики. Неурядові організації, виступаючи суб'єктом контролю за діяльністю держави, використовують відповідні засоби реагування на надмірне втручання її у простір громадянського суспільства—в рамках яких висвітлення проблеми у засобах масової інформації відіграє дуже важливу роль. Інтернет є найбільш доступним інформаційним джерелом та ресурсом для діяльності громадських та благодійних організацій. Розвиток електронних ЗМІ, збільшення кількості користувачів мережі Інтернет дозволяє неурядовим організаціям використовувати власні ЗМІ, створення яких тепер є набагато простішим. Соціальні медіа стають одним з інструментів горизонтального структурування суспільства і є, по суті, відображенням процесу формування громадянського суспільства на базі розвитку електронних інформаційних технологій. Процеси конвергенції мережевих технологій, мобільних засобів зв'язку, мобільних комп'ютерів і систем геопозиціонування сприяють дедалі більш повній залученості мільйонів людей у мережевий простір, що створює умови для використання їхнього творчого потенціалу для вирішення наукових, суспільно значущих проблем. При цьому формується новий рівень соціокультурної реальності, комплексний аналіз її як технологічних, так і соціокультурних засад стає сьогодні однією з найважливіших умов адекватного розуміння сучасного суспільства дослідниками будь-якої сфери суспільної діяльності.

Інтернет це відкрита трибуна для думки громадськості, яка забезпечує рівні можливості довідатися про те, що цікавить, а також вільно висловлювати свою думку, безкоштовно отримати відповіді на свої питання та підтримку від інших.

Найбільш помітним є вплив мережі Інтернет умови діяльності неурядових організацій які залежать від груп інтересів. Спроби опису цього впливу ми можемо відстежити у поглядах комунітаристського підходу до концепції «електронної демократії». Вони вважають, що Інтернет є зручним місцем зустрічей для різних груп за інтересами, професійних співтовариств, споживчих асоціацій і т. п., що веде до виникнення Інтернет-спільнот на базі певних електронних ресурсів, які базуються на природному прагненні людей до спілкування з однодумцями, і будуть справляти визначальний вплив на політику. У найбільш радикальних прогнозах прихильники цього підходу змальовують майбутню політику

як самоврядування громадян за допомогою електронних опитувань громадської думки, без будь-якої участі професійних політичних комунікаторів, представників, посередників і т. п. [8, с. 77].

Соціальні мережі дають змогу миттєво поширювати заклики до дії серед усієї маси користувачів Інтернету, а можливість завантажувати відео з акцій протесту через смартфони в більшості випадків стримує протилежну сторону від застосування прямого насильства.

Дж. Кін вважає, що «... Інтернет стимулює розвиток макropублічних сфер. Адже існує категорія постійно присутніх у мережі користувачів, які використовують її не як мандрівці, а як громадяни, розгортаючи дискусії з іншими членами цієї розпорошеної «уявленої спільноти» про проблеми влади та принципів» [6, с. 171].

На думку інших дослідників, Інтернет-технології — ефективний інструмент здійснення традиційних функцій громадянської освіти та пошкваллення комунальної самоорганізації й активності. Деякі автори пишуть, що Інтернет сприяє розширенню й поліпшенню соціальних взаємозв'язків у сучасному світі, відкриваючи значно ширші, ніж раніше, горизонти для об'єднання людей у групи на основі спільних інтересів [9, с. 112]. Можливості Інтернету дозволяють впливати на зміни структури і форми суспільної самоорганізації, замінювати застарілі громади новими, віртуальними, що долають традиційні обмеження в часі, просторі, мові тощо.

Інтернет використовується наразі як засіб організації групової взаємодії дуже часто, поряд з іншими засобами: конференціями, семінарами, робочими зустрічами, розсилкою матеріалів і тому подібне. Прикладом можуть слугувати багаточисельні професійні асоціації, мережі НУО, регіональні мережі, що виникають останнім часом в некомерційному секторі. Використання Інтернет значно здешевлює витрати на підтримку цілісності співтовариства, підвищує доступність результатів його діяльності для учасників і тому подібне. Більш того, використання різних за типом засобів організації групової взаємодії в співтоваристві значно підвищує його стійкість, значно збільшує надійність виконання функцій по підтримці цілісності співтовариства. Наприклад, часто використовується web-сайт як засіб організації співтовариства поряд з регулярними off-line зустрічами учасників у формі семінарів, конференцій і тому подібне. Як правило, створення власного web-сайту, організація дискусії на дискусійній панелі (web-board) є додатковими, сервісними засобами для основного засобу організації групової взаємодії — регулярних щорічних конференцій, або регулярних робочих зустрічей або семінарів.

Така форма організації простору групової взаємодії («з використанням можливостей мережі Інтернет») ще не є Інтернет-спільнотою у власному розумінні цього слова. Інтернет тут виступає лише як одна (нехай і досить важливе) з засобів комунікації.

Однак як тільки Інтернет і створені на його базі засоби організації взаємодії стає «базовим», основним для організації простору взаємодії в спільноті, можна говорити про Інтернет-співтовариство. Тим не менш «базовий» – не означає єдиний, оскільки традиційні off—line засоби організації взаємодії також можуть застосовуватися в Інтернет-співтоваристві, проте їх застосування відходить на другий план у порівнянні з Інтернет-засобами, вони перетворюються на додаткові, сервісні по відношенню до інструментів, побудованих на основі Інтернет.

Наприклад, учасники професійного списку розсилки Circuit Riders для фахівців з комп'ютерних технологій в некомерційному секторі в США проводять регулярні зустрічі в різних містах США з метою обговорити більш тісно питання, що обговорюються ним і в мережі, і скоординувати свою діяльність у регіонах. Список розсилки для них – це основна форма взаємодії, регулярні робочі зустрічі – додаткова. В принципі, співтовариство існувало досить стійко і без них, проте в певний момент з'явилася необхідність підвищити ефективність діяльності його учасників шляхом додаткової їх координації в регіонах. Для цього стали використовуватися робочі зустрічі.

Неурядові організації отримують специфічні переваги у реалізації та захисті прав людини, які пов'язані з можливістю використовувати «веб-захист» прав і можливості Інтернету. По-перше, вони можуть використовувати веб-технології як додаткові і зосереджуватися на інформаційній стороні (приміром, розміщення на сайті організації літератури з прав людини, повідомлень про цілі, структуру і місцезнаходження організації). Хоча більшість організацій мають веб-сайти і використовують такі техно-логії, як соціальні мережі, проте за різними оцінками, близько третини НУО в Україні не мають власного сайту, багато організацій просто використовують можливості Інтернету для поширення існуючих програм і заходів.

По-друге, НУО може використовувати можливості мережі Інтернет в якості свого основного інструменту, зокрема застосовуватиме швидке розміщення новин, трансляцію подій за допомогою соціальних мереж і привертатиме увагу до проблем прав людини новими засобами, на кшталт розповсюдження «Bad Romance: Women's Suffrage» [10].

Найважливіше питання для неурядових організацій у тому, як використовувати цю інноваційну технологію по захисту і заохочення прав людини. Розуміння потенційних переваг і пасток онлайн-пропаганди може допомогти краще виконувати організаційні місії і цілі, — наприклад, за допомогою Інтернету, для ефективного сприяння діалогу з питань прав людини, впливу на політичні рішення, збору даних про порушення прав або координації положення вразливих груп населення [11, с. 76].

В підсумку, зараз важливість власного інтернет-ресурсу для неурядової організації вже ні в кого не викликає сумнівів. Якщо навіть основна цільова аудиторія НУО і не користується Інтернетом, то є інші аудиторії — потенційні донори, спонсори, партнери, експертне середовище, просто громадськість, до яких було б не зайвим донести інформацію про свою діяльність, або, принаймні, зробити її доступною для тих хто захоче знайти.

В Україні вже зараз важливу роль в процесі розвитку громадської активності відіграють соціальні мережі, які дозволяють створити неформальні та більші за кількістю групи, що об'єднують людей для захисту їхніх прав. З'являються он-лайн групи та спільноти соціальних медіа, які є «організованими», але не мають і не обов'язково матимуть фізичну, юридичну чи фінансову структури.

Нові рухи успішно використали соціальні мережі для створення груп, в основному, серед студентів, місцевих активістів та лідерів неурядових організацій — наприклад, «Ми — європейці», рух за українсько-європейську інтеграцію, громадська група за збереження історичної вулиці Андріївський Узвіз від комерційного розвитку та Гостинна Республіка (проти приватизації Гостинного Двору — історичної пам'ятки Києва). Роль соціальних мереж є важливою для розповсюдження ідей та мотивації громадян до дії, за їх посередництва відбувається організація локальних акцій — на кшталт проведення суботника або блокування реконструкції Гостинного двору в Києві — виявляється досить успішною. У цьому контексті варто наголосити на особливості мобілізації громадськості через е-соцмережі: організаторами та ініціаторами створення громадських груп у соціальних мережах віртуального середовища виступають, найчастіше, звичайні люди, які не є членами якихось партій або організацій.

Лідери мережевих спільнот і груп — це новий тип суспільного діяча, який виростає прямо зсередини громадянського суспільства. Таким новим лідером може стати практично будь-яка людина, яка є достатньо

енергійною, щоб зібрати прихильників, має бажання діяти та володіє мінімальними навичками використання соціальних мереж. Таким новим групам не потрібна реєстрація в Мін'юсті, яку обов'язково мають здійснити нові партії та громадські організації. Такі групи не потребують офісів, апарату і т. д. — усі кошти, які вони легко можуть зібрати через Інтернет, витрачаються на конкретні справи. Водночас такі віртуальні неформальні об'єднання менш стійкі та можуть швидко припинити своє існування, оскільки тримаються не на формалізованих підставах, а на енергії своїх учасників і організаторів.

В свою чергу, обмеження онлайн-активізму полягає в тому, що він не може протистояти соціально сталим нормам та практикам — тим, які потрібно розвивати для міцнішого громадянського суспільства — бо це потребує планування та упорядкування.

В Україні в політичному аспекті Інтернет громадянським суспільством використовується переважно як інструмент надання інформації про діяльність НУО та обміну інформацією стосовно порушень, висловлення критичних оцінок певних кроків влади, прояву власного обурення (випуск пари) і є фактично монополією опозиції. Вихід подібних настроїв у реальне життя з е-соцмережі в переважній частині випадків на сьогодні кореспондується з огляду на кількість активістів, які знають одне одного і поза мережею. Віртуальні проекти та ініціативи рідко інтегруються і підсилюють одне одного, а частіше — реалізуються автономно або взагалі взаємно відштовхуються. Однак це лише ситуація сьогоднішнього дня. Істотним є те, що нині в нашій країні фактично освоюються, відпрацьовуються нові інформаційні технології, які в недалекому майбутньому можуть змінити умови діяльності громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Сіленко А. Інфокомунікаційні технології та розвиток громадянського суспільства / А. Сіленко // Політичний менеджмент. — 2004. — № 5 (8). — С. 40–55.
2. Олійник Н. Нові засоби масової комунікації як чинник розвитку жіночого руху (українські жіночі організації в Інтернеті) / Н. Олійник // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. — 2006. — № 17. — С. 99–104.
3. Електронне урядування не дійшло до 90% українських міст [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/78208>

4. Grossman L. The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age / Lawrence K. Grossman. — N.Y.: The Viking Press, 1995. — 290 p.
5. Патнем Р. Гра в келлі наодинці: занепад соціального капіталу Америки // Незалежний культурологічний часопис «І» [Електронний ресурс] / Роберт Патнем. — № 21: Громадянське суспільство. — 2001. — режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Chasopys_Ji/N21_Hromadianske_suspilstvo_Ukraina_2001
6. Кін Дж. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / Дж. Кін; Пер. з англ. О. Гриценко; Літ. ред. О. Гриценко. — К.: К. І. С., 2000. — 192 с.
7. Rheingold H. The Great Equaliser / H. Rheingold // Whole Earth Review. Summer. — 1991. — P. 80–88.
8. Norris P. A. Virtuous Circle. Political Communications in Postindustrial Societies / P.A. Norris — Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2000. — 398 p.
9. Щербина В. Сітьова кіберкомунікація як соціальний феномен / В. Щербина // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2002. — № 1. — С. 109–116.
10. «BadRomance: Women's Suffrage» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://soomopublishing.com/suffrage/>.
11. Kingston L.N. Online Advocacy: Analysis of Human Rights NGO Websites / L.N. Kingston, K.R. Stam // Journal of Human Rights Practice. — 2013. — № 5 (1). — P. 75–95.

Стаття надійшла до редакції 0505.2014 р.

Борисова В. О. Сеть Интернет и ресурсы развития неправительственных организаций в Украине

Насматривается вопрос влияния сети Интернет на ресурсы развития неправительственных организаций в Украине. Определяются направления трансформации традиционных институтов и явлений, определяющих условия деятельности неправительственных организаций в результате распространения современных информационно — коммуникационных технологий. Исследуются тенденции активизации неправительственных организаций в сети Интернет и социальных сетях.

Ключевые слова: гражданское общество, неправительственные организации, Интернет, социальные сети.

Borysova V. The Internet and the resources of non-governmental organizations in Ukraine

Discusses the impact of the Internet on the resources of non-governmental organizations in Ukraine. Describe of the direction of transformation of traditional institutions and phenomena that determine the conditions of non-governmental organizations as a result of the spread of modern information and communication technologies. We investigate trends activation of NGOs in the Internet and social networks.

Keywords: civil society, non-governmental organization, the Internet, social networks.

© Борисова В. О., 2014